

Patrem et Filium, ex Patre et Filio (1) appellatione tertius » Epiphan. ancorat. n. 8. « Quandoquidem Spiritus Sanctus in nobis habitans reddit nos Deo conformes, et vero etiam procedit ex Patre et Filio; manifestum est, ipsum divinae essentiae esse, essentialiter in ipsa (ut sua) et ex ipsa (ut Patris et Filii, et ut principio quo) procedentem » (2) Cyrill. Thesaur. p. 345.

TRESIS XXXIII.

Eiusdem veritatis demonstratio ex necessario personarum ordine originis et ex missione Spiritus a Filio.

« Eadem processio Spiritus Sancti etiam a Filio demonstratur ex revelato interno personarum ordine, qui non potest esse nisi *ordo originis*; pariterque ex missione Spiritus Sancti, quae internam præcessione personæ missæ a mittente necessario supponens, sicut a Patre ita est a Filio. »

I. Ordo divinarum personarum in Scripturis ipsis traditur omnino fixus ac ratus, ubicumque comumerantur tres divinae personæ secundum earum internas necessarias relationes: « in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti » Matth. XXVIII. 19; « Pater Verbum et Spiritus Sanctus » 1. Io. V. 7; et incipiendo a persona tertia velut ab alte-

(1) Πνευμα γαρ θεου, και πνευμα του πατρος και πνευμα υιου... ον μετο πατρος και υιου εκ του πατρος και του νιου.

(2) Οτι τονον τη πνευμα το θυρον... συμφοροντων ἀποδεικνεις θεου, προστιθε και εκ πατρος και υιου, προθλον δι της θεος λογοι οντων, οντωνδεις εν αυτη και η ανθη προλον. Advertendum interim, quanvis nunc de PP. doctrina non agitur, ab Epiphanius et Cyrillo sub una particula ponit προτίθεται εκ πατρος και υιου, et verbum ipsum προτίθεται sumi atque expresse declarari pro processione essentiali h. e. in essentia et ex essentia divina; utique ex essentia quatenus est Patris et Filii, ex quibus Spiritus procedere dicitur, et in essentia, quatenus est in ipso Spiritu communicata a Patre et Filio. Ita PP. Nicenam dixerunt, *Filium esse ex essentia Patris et propterea esse in essentia divina*, sibi communicata a Patre, seu esse δρουσαν Patri (cf. th. VIII. n. II.). Profecto ergo ridiculum est illud communis Photianorum effigium, quo dicere solent verbum προτίθεται: huiusmodi similia significare solam missionem Spiritus Sancti ad extra, non vero internam processionem.

ro extremo: « idem Spiritus, idem Dominus, idem Deus » 1. Cor. XII. 4-6. Ad hunc locum Apostoli s. Basilius amadvertisit, non ordinem ontologium inversum tradi, sed exhiberi « nostram habitudinem; nam cum dona accipimus, primum nobis occurrit distribuens, tum cogitamus mitten-tem (Filium), dein cogitationem perducimus ad fontem et causam bonorum » (ad personam primam, quae non est ab alia et a qua sunt aliae personæ) Basil. de Spiritu Sancto c. 16. n. 37. « Proinde via ad Dei cognitionem est ab uno Spiritu per unum Filium ad unum Patrem. Et vice versa essentialis bonitas et secundum naturam sanctitas et regalis dignitas ex Patre per Unigenitum ad Spiritum per- maneat » (1) ibid. c. 18. n. 47. cf. s. Iren. I. V. c. 36. n. 2.

Ceterum de hoc ordine ontologico et intrinsecus necessario personarum dubitare non sinit professio christiana expressa in omnibus symbolis, in solemnibus formulis liturgicis, in universi praedicatione ecclesiastica. « Discant, Spiritum eodem modo pronuntiari cum Domino (Filio), quomodo et Filius pronuntiatur cum Patre. Nomen enim Patris et Filii et Spiritus Sancti similiter editum est. Itaque quemadmodum se habet Filius ad Patrem, ita et ad Filium sese habet Spiritus secundum traditum in baptismo verborum ordinem. Quod si Spiritus Filio iunctus est, Filius autem Patri, liquet ipsum etiam Spiritum Patri adjungi.... Unus autem est Spiritus Sanctus ipse quoque singulariter enun-tiatus, per unum Filium uni Patri copulatus ac per se complexis glorificandam super omnia ac beatam Trinitatem » s. Basil. de Spiritu Sancto c. 17. 18. n. 43. 45. « Qui Patrem intellexit, tam ipsum in se intellexit quam Filium simul intelligentia complexus est; qui autem Filium apprehendit, a Filio Spiritum non sciunxit; sed fidem identitate essentiae unitam in se ipso expressit trium secundum ordinem quidem consequenter, secundum naturam vero unite se habentium » (2). Et qui Spiritum Sanctum dixit, hac pro-

(1) Και ἀνταπλειν ἡ φυσικη ἀγάθωντος και ὁ κατα φυσιν ἀγάθωντος και το βαπτισμον ἔξουσια εκ πατρος δι του πονηροντος εἰπε τη πνευμα δικησι.

(2) Ο τον πατερα νοητε, ζετετε τη ιδη λαζους ένοητι, και τον ίδιον τη δικαιοντος συμπαρεσέβατο. ο δε τοιτο λαζον, του ιδιου τη πνευματος ουκ ἀπει-

fessione simul complexus est eum, cuius est Spiritus; atque quia Spiritus est Christi et ex Deo iuxta Pauli effatum (Rom. VIII. 9), quemadmodum ex catena unum extremum apprehendens etiam alterum simul attraxit, ita qui Spiritum attraxit, ut loquitur Prophetas (Ps. CXVIII. 131), et Filium et Patrem per ipsum simul attraxit. Item si quis secundum veritatem Filium apprehenderit, habebit eum simul adducentem *utrinque hinc quidem Patrem suum illinc vero proprium Spiritum* (ἐκατερωθεν πη μεν τον ἐκυρου πατερα τη δε το ιδιον πνευμα συνεπαγμενον); neque enim a Patre dividi poterit semper in Patre existens, neque disiungi a Spiritu suo proprio omnia operans in ipso (Filius in suo Spiritu). Similiter etiam qui Patrem apprehenderit, virtute simul complexus est Filius et Spiritum Sanctum ▷ Id. ep. 38. al. 43. n. 4.

1° Iam in hoc ordine « consequentiae » interno et necessario personarum ἀστερωθεν κατα την ταξιν, ut Basilius loquitur, per sese spectato simul cum unitate numerica naturae et omnium perfectionum absolutarum in tribus personis, continetur implicite revelata processio personae tertiae sicut a prima ita a secunda, Realis enim ordo « consequentiae » in Deo duo dicit, realem distinctionem per relationes originis, et determinate originem consequentis a praecedente eo modo, quo praecedens et consequens in Deo dici potest. Namque a) si nulla est realis distinctio, non potest concepi realis ordo, qui dicit plurim distinctorum connexionem secundum aliquod unitatis principium; in Deo autem ex pridem demonstratis realis distinctio nulla est nisi secundum relationes originis. Hinc b) ordo in divinis personis, quia est ordo originis, est analogus successivo. Quod ne praepostere accipiat, intelligendum est, non ita esse tres, ut perinde sit que persona prima dicatur, que secunda, et que tertia; sic enim iam non esset relatio originis unius personae ad alteram tamquam ad suum principium, et proinde tolleretur realis distinctio et consequenter ipse ordo. Sed prima persona est Pater, secunda Filius, pater, ἄλλο ἀστοθεν μεν κατα την ταξιν, συνημμενος δε κατα την φυσιν τριου κατα ταυτου συγκεκριμενην ἐν εισω την πιστην ἀντιποστασι.

tertia Spiritus Sanctus; non vero ant Filius et Spiritus Sanctus sunt duas personae secundae, aut Spiritus secunda et Filius tercia persona dici potest (1). At internus hic ordo, ut Filius sit persona secunda, Spiritus tertia, non potest esse nisi ex modo processionis, quia ex hoc solo est ordo in personis divinis. Ergo aliquo modo prior est processio secundae quam tertiae personae; nulla autem potest esse prioritas inter divinas personas nisi prioritas *a quo*, h. e. nisi relatio principii et procedentis a principio (supra p. 425). Ergo in hoc ipso quod Spiritus Sanctus in Scriptura exhibetur ut ordine tertia persona, continetur primam et secundam esse priorem prioritate *a quo* (quae sola datur in divinis), h. e. primam et secundam esse principium tertiae personae (cf. S. Th. 1. q. 48. a. 3).

Aliis verbis hoc ipsum explicatur. Nimirum ex interno necessario ordine in Scripturis tradito generatio Filii pra-intelligitur processioni Spiritus Sancti; atqui Filius nascendo habet a Patre communicatas omnes perfectiones et rationes formales excepta paternitate, et in omnibus unum est cum Patre excepta formalis ratione Patris et Filii, qua sola duas personae inter se distinguntur; ergo habet Filius a Patre communicatam naturam etiam sub formalis ratione vis spiratricis (seu dilectionis producentis amorem ut terminum immanentem), et proinde non minus est unum

(1) * Propter eos qui omni perturbant et non custodiunt doctrinam Evangelii, necesse est hoc quoque declarare, fugiendo esse etiam eos qui consequentem personarum (την ἀστερωθεν) a Domino nobis traditam invertunt aperte cum pistae pugnantibus, et Filium ante Patrem, Spiritum Sanctum ante Filium collocant. Immuta enim et inviolabilis custodienda est consecratio, quam ab ipsa Domini voce accepimus dicens: ementes... in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti ▷ s. Basil. ep. 125. (al 78) n. 3.

Quando PP. vetant numerari in Deo primum, secundum, tertium, ut ipsem Basilius de Spir. Sancto n. 45. eo ipso in loco, ubi maxime defendit fixum personarum ordinem, solum excludunt adversus Arianos numerationem primi, secundi et tertii secundum distinctionem et diversitatem naturae vel secundum prioritatem rationis *in quo*, h. e. si concepiatur una persona e. g. Pater cum praecisione obiectiva personae immanentis alterius e. g. Filii, ut declaravimus supra. Vide s. Basil. contra Eunom. I. I. n. 20. T. I. p. 284.

cum Patre principium Spiritus Sancti, quam unus cum Patre Deus.

2° Ad hoc ipsum ss. Patres, nominatim etiam graeci, reduxerunt fixum illum ordinem personarum, quod scilicet sicut persona secunda ad primam, ita tertia ad secundam habet relationem originis. S. Athanasius ordinem Trinitatis ita declarat: iuxta analogias in Scripturis traditas Pater est *lux*, Filius *splendor*, Spiritus Sanctus *illuminatione*, unde etiam licet in Filio perspicere Spiritum Sanctum, in quo illuminatur; et item Pater *fons*, Filius *fluvius*, Spiritus Sanctus *aqua*; Pater *sapiens*, Filius *sapientia*, Spiritus Sanctus *Spiritus sapientiae* etc. «Cum igitur ea sit in SS. Trinitate ordinata coniunctio (*κοντωνια*) et unitas, quis iam vel *Filiu* a *Patre* vel *Spiritu* a *Filio* aut ab *ipso* *Patre* separare audeat? » Si ergo quaeratur, «quomodo cum *Spiritus in nobis est*, *Filius in nobis esse dicatur*, et similiter cum *Filius in nobis est*, *Pater in nobis esse itidem dicatur*; vel quomodo cum plene sit Trinitas, in uno tamen designetur Trinitas? » huiusmodi haesitatio fide sanari poterit, tum etiam praedictis exemplis imaginis, splendoris, fontis fluvii, substantiae et figurae. Quemadmodum enim *Filius in Spiritu tamquam in propria imagine est*, ita et *Pater in Filio*... ut credamus unam esse sanctificationem quae sit ex *Patre per Filium in Spiritu Sancto*... Quia enim unus est Filius qui et vivens est Verbum, unam quoque esse necesse est perfectam et plenam, sanctificantem et illuminantem, viventem eius virtutem et donum (*ἐνεργείαν ἡντου και δώρεν*), quod ex *Patre procedere dicitur*, quia a Verbo quodex *Patre esse conceditur*, *efulgat*, et *mittitur*, et *datur* (*ἥτις εν πατρός λεγεται ἐκπορευεσθαι, ἐπειδη παρα του λογου του ει πατρος δηλογουμένου ἐλαχισται, και ἀποτελλεται, και διδοται*) (1).

(1) Sicut Filius est Verbum Patris, ita Spiritus Sanctus est *virtus et donum Fili*. Profecto non solum charismata Spiritus Sancti, sed ipsa eius persona dicitur et *virtus et donum Fili*, ut ex toto contextu et nominatim ex epithesis *sanctificans*, *illuminans*, *vivens virtus* evidens est. Porro sicut Filius dicitur *Dei virtus* (1. Cor. I. 24. et apud PP. frequenter) et *Verbum Dei* ratione processionis aeternae a Deo Patre cum relatione *ad extra* (Aug. qq. 83. q. 63); ita Spiritus *virtus et donum Fili* est ratione processionis aeternae cum relatione *ad extra* (Aug. Trin. I. V.

Filius quippe a Patre mittitur; sic enim, inquit, Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum mitteret (*ἀπετείλεν*); Filius autem mittit Spiritum Sanctum; si enim, inquit, ego abiiero, mittam Paracletum; Filius item Patrem clarificat, dicens: ego te clarificavi; Spiritus vero clarificat Filium: ille enim, inquit, me clarificabit; præterea Filius ait: quae audivi a Patre, haec loquor in mundo; Spiritus autem a Filio accipit: de meo enim, inquit, accipiet et annuntiabit vobis; insuper Filius venit in nomine Patris; pariter etiam de Spiritu Sancto ait Filius: quem mittet Pater in nomine meo. *Cum igitur eundem ordinem et eandem naturam* (eandem proprietatem ac relationem naturalem) *habeat Spiritus ad Filium, qualem habet Filius ad Patrem*, quomodo qui Spiritum dicit creaturam, non idem necessario de Filio sentiat? *Si enim Spiritus Fili est creatura, consequens erit, ut et Verbum Patris creaturam dicant*» (1) Athanas. ep. I. ad Serap. n. 19-21,

c. 14. 15.) Hinc Athanasius relations, quarum secunda sine prima esse non potest, ambas coniungit, *efulgat* aeternaliter, haecque relatio manifestatur in *missione et donatione temporalis*. Sane s. Doctor intelligens internam processionem Spiritus Sancti a Filio, rectissime inde adversus Arianos concludit, eo ipso quod Filius omnia habet communicata a Patre, Spiritum procedere etiam a Patre. Haec autem illatio esset absurdissima, si sensu schismaticorum intellexisset missione temporale circa processionem a Filio; perinde enim hoc esset, ac si quis diceret: quia Apostoli a Verbo quod ex Patre esse conceditur, mittuntur, propriea iidem ex Patre procedere dici possint. In hac illatione *processio ex Patre*, non posset significare aliud quam *missionem temporalem* a Patre sicut a Filio; atque ita Athanasius illud ipsum quod adversus Arianos demonstrare voluit, processionem nempe Spiritus etiam ex Patre et ex essentia Patris, suo argumento subvertisset, cum ex mera missione a Filio aliud inferri nequeat quam eadem missio etiam a Patre. Præterea advertatur, ipsum verbum quo attulit Athanasius πάρα του λόγου ἐλάχιστη, vi sua significare processionem internam, quemadmodum etiam a Patribus de generatione Filii usurpatur (6. 5. ἐλάχιστον apud Basil. ep. 38. et 43. n. 4; ἐλάχιστον apud Nazianz. or. 5. n. 9. et Cyril. in Io. p. 987.; ἐλάχιστον apud Basil. Spir. S. n. 19.; ἐλάχιστον apud eundem confr. Eunom. I. V. 306.) Certe missionem seorsim a processione interna spectatam, ut Photiani eam in solo opere et effectu externo considerant, nemo intellexerit, dum divina persona a persona dicitur ἐλάχιστη.

(1) Totus locus et nominatim ultimum hoc facit patefecit absurd.

Similiter s. Basilius I. V. contr. Eunom. statuit hanc propositionem: « quod sicut Filius ad Patrem, ita Spiritus se habet ad Filium. » In declaratione s. Doctor non solum processionem Spiritus Sancti a Filio, sed etiam modum processionis eundem, qui est Filii a Patre, affirmare videri posset; sed attendendus est eius scopus, qui erat demonstrare processionem Spiritus Sancti a Filio, et hoc ipso a Deo i. e. a Patre et Filio, ut unum sunt; non autem necesse habuit intimam dare rationem, cur haec processio non sit generatio, atque ita cur Spiritus Sanctus non sit Filius Filii. Ad hanc propositum quaestione, in qua evidenter ut doctrinam catholicam supponit processionem Spiritus Sancti a Filio per communicationem naturae, solum duo respondet: a) in Scripturis non dici Filius Filii, quamvis Spiritus Sanctus sit ex substantia Filii; b) non dici Filius sed Spiritum, ut processiones in interna vita Dei intelligantur conclusae per processionem Spiritus, ne si procedens a Filio esset Filius, etiam hic secundus Filius

ditatem schismaticorum, qui in Scriptura et PP. *Spiritus Filiī* dici ait ratione dūtaxat consubstantialitatis. Athanasius enim a) arguit, eodem sensu dici *Spiritus Filiī*, quo dicitur *Verbum Patris*; atqui *Verbum Patris* dicitur relative ratione originis, videlicet Verbum procedens a Patre; ergo eodem sensu relativo dicitur *Spiritus Filiī*. Unde si designatio haec *Spiritus Filiī* non significat processionem per communicationem naturae divinae, consequens erit, ut neque appellatio *Verbum Patris* significat processionem per communicationem naturae. Athanasius ergo ex paritate nominis *Spiritus Filiī*, *Verbum Patris*, quo utroque ordo ac relatio personae ad personam ut ad summum principium significatur, argumentatur, vel utroque vel neutrō significari processionem per communicationem substantiarū divinae. Pneumatomachi id negant de *Spiritu Filiī* quem dicitur creaturam, ergo nec possunt profiteri de *Verbo Patris*; vel viceversa id profiterentur de *Verbo Patris*, ergo nec possunt nisi absurdē negare de *Spiritu Filiī*. Itaque ex processione immānente Spiritus a Filio, quae significatur nomine *Spiritus Filiī*; Athanasius demonstrat consubstantialitatem, non autem consubstantialitatem citra processionem hoc nomine significari, unquam ei in mente venit. b) Denique sicut ali Patres ita et Athanasius assunt, quod Pneumatomachi maxime contendebant, Filiū esse principium Spiritus Sancti; sed dum illi contenderent esse principium per creationem, Athanasius cum ceteris insistit dogmati, Spiritum Sanctum non minus procedere ex substantia Filii, quam Filius ipse est ex substantia Patris.

Filiū tertium, et sic in infinitum postulare videretur.
« Sicut Filius ad Patrem, ita Spiritus se habet ad Filium. Propterea Dei (Patris) quidem Verbum Filius est, Verbum autem Filii est Spiritus... et cum Verbum sit Filii, proinde Dei est (1). Verbum autem et Sermo Dei vivens est et operans... Cur et Spiritus non dicitur Filius Dei? Non quod ex Deo non sit per Filiū (εξ θεού δι Ιων), sed ne Trinitas putetur multitudo infinita, quasi *Filios ex Filiis*, ut fit in hominibus, habere videretur. At dicas: si *Dei quidem imago est Filius et imago Filii Spiritus*, item si *Filius Verbum Dei et Spiritus Verbum Filii*, cur Spiritus dictus non est *Filius Filii*? Quod si tacuerimus, ut qui ea quae Dei sunt, curiosi inquirere nolimus, divini Spiritus gloriam vietam arbitraris, propterea quod Filii appellatio de ipso adhibita non est, quasi non idem possit ex te queri. Nam si confitearis per Spiritum fieri filios adoptionis in numeros, et spiritus non adoptione quidem Filius appellatur?... Nos porro etiam de hoc nobis ipsis pro virili respondemus..... Dicimus ergo, quod si quis dixisset Filiū ex Filio, Trinitatem deitatis adduxisset in multitudinem suspicione apud homines, qui hoc audivissent (2). Pronum namque erat suspicari, si Filius ex Filio genitus esset, etiam ex hoc alium rursus genitum fuisse et rursus alium....

(1) Vides eandem illationem adversus Pneumatomachos sicut penes Athanasium; quod scilicet Spiritus Sanctus procedens a Filio (Verbum Filii), ut adversari aliquo sensu concedebant, hoc ipso procedit etiam a Patre, quia omnia quae sunt Filii, sunt etiam Patris.

(2) Quoniam ex revelatione novimus, solam Verbi non autem Spiritus processionem in Deo esse generationem, hoc ipso discimus, non omnem processionem viventis a vivente ex principio interno et per communicationem naturae esse proprio sensu generationem, et hinc ex mysterio Trinitatis expoliorem habenus conceptum generationis, ut supra th. XXXI. declaratum est. Hoc sensu potest admitti, quod ait Didacus Ruiz: « si s. Scriptura et theologi (dicere debuissent: ss. Patres et universa prædictio ecclesiastica) quibuslibet hominibus permisissent accommodationem ad res theologicas significandas per has voces *generatio et filius*, fortasse licet esset amplius nomen filiationis et generationis ad minus propriam acceptiōem, iuxta quam etiam spiratio vocaretur generatio, quoniam afferat similitudinem in natura, licet non ex ratione formalissima » disp. VII. sect. 3. n. 8.

Propterea Spiritum ex Deo esse Apostolus aperte quidem praedicavit dicens, quoniam Spiritum qui ex Deo est, accepimus (I. Cor. II. 12); et quod per Filium effusit (δια τὸν πεφυέντα), manifestum reddidit, Spiritum Filii ipsum nominando sicut Spiritum Dei, et appellando mentem Christi sicut Spiritum Dei, quemadmodum etiam est spiritus hominis (I. Cor. II. 11). Filium autem Filii dicere cavit, Basil. I. V. cont. Eunom. T. I. p. 304. sq.

Iam quaequo quis umquam consentiens haeresi Photianae tam anxie quaesivit aut quaerere posset rationes subtiles, cur *Spiritus Filii* non sit aut dicatur *Filius Filii*? Ratio in illa sententia unica est eaque prorsus evidens, quia *Spiritus* non habet originem ex *Filio*. At ss. Patres sine dubitatione tenentes fixum personarum ordinem per relationes originis, atque adeo per communicationem naturae *Spiritu* consubstantialem procedere a *Patre* et *Filio*, sentiebant difficultatem non levem et necesse habebant vel simpliciter fateri nobis incompertum esse, vel subtilius conquerire rationes, cur *Spiritus* non sit *Filius Filii*, qua de re sicut heio Basilius, ita Augustinus aliquis saepe disputavit. Imo Ariani ipsi, nisi perspectam habuissent doctrinam Ecclesiae catholicae de processione *Spiritus* a *Filio* per communicationem naturae, illam quaestionem ne proponere quidem potuissent; in sententia enim Photiana quaeri tantum poterat, cur *Spiritus* non sit *frater Filii*; nullo autem modo cur non sit *Filius Filii*?

Dissertissime s. Gregorius Nyssenus Basilii frater ex ipso ordine, quod ratione prius intelligendum est *Filius* quam *Spiritus Sanctus*, declarat prioritatem in Deo non posse esse aliam nisi ratione principii ac procedentis a principio, atque ideo sicut ordine principii Pater praesupponitur *Filio*, ita *Filiu* (cum *Patre*) eadem ratione principii (prioritate a quo) praesupponi *Spiritu* Sancto ab eo procedenti, seu (ut Gregorius loquitur) ab eo pendentis. Postquam demonstravit, per generationem *Filii* a *Patre* non excludi aeternitatem *Filii*, quia non duratione sed sola ratione principii aeternaliter generantis *Pater* prior est *Filio* aeternaliter genito, descendit ad hoc idem declarandum de *Spiritu Sancto*.

etc. « Eadem est nostra doctrina de *Spiritu Sancto*, in solo ordine differentiam (inter personas) agnoscens. Sicut enim coniungitur Patri Filius, et ex illo esse habens non tamen existentiā posterior est; sic pariter ab *unigenito* pendet *Spiritus Sanctus*, ita ut sola cogitatione secundum rationem principii *Filius* praecognoscatur *hypostasi* *Spiritus* (1). Temporales enim dimensiones in aeterna vita non habent locum, ita ut excepta ratione principii SS. Trinitas nulla re in se ipsa discernatur » Nyss. contr. Eun. l. I. p. 164.

Aduic inculcentius idem Gregorius ex communi catholicā doctrina tradit ordinem personarum ita, ut secunda sit ex sola prima, ubi supponit significatiōnē nominis *unigeniti* velut ab uno geniti; cum vero prima et secunda persona praesupponantur, hoc ipso, ait, tertiam esse quidem etiam ex prima, sed non nisi per secundam, atque ideo solum *Filiu* esse ex solo *Patre*, *Spiritu Sanctu* vero secundum rationem principii et procedentis a principio esse ex *Patre* per *Filiu*, adeoque non ab una sed a duabus personis. « Differentiam secundum principium et principiatum (χαρά τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπότολτον) non negamus, in quo solo unum ab altero distinguere admittimus, eo quod aliud quidem credimus esse principium, aliud vero ex principio. Et eius quod ex principio est, rursus aliam differentiam consideramus; unum enim est proxime (et sine medio) ex primo, alterum vero per illud, quod est proxime ex primo, ut et in *Filio* sine ambiguitate maneat proprietas *unigeniti*, et *Spiritu* ex *Patre* esse non sit dubium, dum *Filiu* interpositio (inter *Patrem* et *Spiritu*) et ipsi servat proprietatem *unigeniti* et *Spiritu* a naturali habitudine ad *Patrem* non removet» (2) Nyss. ad Ablav. quod non tres Dii T. II. p. 439 (cf. supra p. 176).

(1) οὐ γὰρ συντίθεται τῷ πατρὶ ὁ ὄντος... ὅποι πάλιν καὶ του μονογενοῦς ἔχεται το πνεύμα το ἄρρων, ἐπίνοια μονη κατὰ του τῆς ἀστικῆς λογον προθεωρουμένου του πνευμάτου ὑποστάσεων.

(2) Εν φύσει διακρίνεται το ἄτερον το ἄτερον καταλαμβάνομεν, το το μεν αἵτιον πιστεύειν εἶναι το δε ἐκ του ἀτίου· καὶ το δε ἐξ αἵτιος ὄντος πάλιν ἄλλην διάφοραν ἔννοομεν, το μεν γράπτους ἐκ του πρώτου το δε δια του πρώτους ἐκ του πρώτου, διότι καὶ το μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπ του διου μενειν, καὶ το ἐκ του πατρὸς εἶναι το πνεύμα μη ἀμφίβαλλειν, τῆς του διου

II. Spiritus Sanctus dicitur mitti sicut a Patre ita a Filio. « Ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis.... Spiritum veritatis; » « Paraclitus Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo » Io. XIV. 16. 26. « Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit; » « si non abierto, Paraclitus non veniet ad vos, si autem abierto, mittam eum ad vos » ib. XV. 26; XVI. 7. Verbo Christi ita manifesta sunt, ut neque ipsi Photiani negent Spiritum Sanctum mitti etiam a Filio, sed nolunt agnoscere in ipsa missione necessario supponi aeternam processionem personae missae a mittente; imo hac distinctione inter processionem aeternam secundum esse personae, et inter missionem ac processionem in tempore secundum effectum ad extra abutuntur ad falsam interpretationem ss. Patrum, ubi de processione Spiritus Sancti loquuntur.

Ut tenebrae malis artibus obfuscæ dispellantur, effectum ad extra et nominatim collationem donorum supernaturalium oportet distinguere a *missione ipsius personae divinae*. Quamvis enim *missio personae* includat effectus supernaturales ad extra et collationem donorum (si sit missio ad animas sanctificandas), non tamen hæc effectio et collatio donorum simpliciter et per se spectata est missio personae. Quatenus effectus consideratur Dei ut Dens unus est, vel per appropriationem ut est Dei Patris, nulla potest concepi *missio personae*; sed ut haec intelligatur, necesse est effectum supernaturalis referri ad personam procedentem ab alia, a qua dicuntur mitti. Itaque missio personae divinae necessario determinatur ad personam cum designatione duplicitis respectus, scilicet relationis primo realis et aeternae ad personam mittentem tamquam ad principium personae missae, et deinde respectus ad actualiter existentiam effectus supernaturalis in tempore (cf. S. Th. supra p. 210).

Adversus Arianos ad demonstrandum, missum non esse minorem mittente, Augustinus aliquando solam quidem existimat καὶ ἀπὸ τοῦ μονογόνου φυλάττουσης, καὶ τοῦ πνεύματος φυσικῆς πρὸς τοῦ πατέρα σύζεσθαι μη απειργουσης.

ficiem ad extra considerat, atque hoc modo incomplete spectatam *missionem* improprie appellans, dicit personam mitti etiam a se ipsa, quia e. g. assumptionem carnis *efficit* Filius una operatione cum Patre et Spiritu Sancto, speciem columbae Spiritus Sanctus una operatione cum Patre et Filio. Sed nos agimus de proprie dicta missione, ut in Scripturis exhibetur, et per quam etiam Augustinus priorem illam considerationem compleat aut corrigit. Ad praesentem enim causam solum declaratione indiget, quod diximus de relatione reali missi ad mittentem.

In primis dum persona a persona mitti dicitur, demonstratur realis distinctio intermittentem et missum; nemo enim proprie a se ipso mittitur. Unde etiam Patres hac doctrina de missione personarum frequenter utuntur ad Sabellianos confutandos (Petav. I. VIII. c. 1. n. 1.). Porro missio in creatis, ex quibus sicut alia ita et hoc nomine primo desumptum est, includit aliquam *mittentis in missum* auctoritatem, sive proprio sensu imperii, sive sensu improppio consilii, sive generatim voluntatis transmissione ab uno in alterum. Unde necessario etiam in translatione ad personas divinas nomen retinet non quidem eandem sed analogicam significationem; seclusa enim omni analogia, relatio de missione unius divinae personæ ab altera nobis prorsus maneret sine sensu intelligibili (cf. th. XIX.). Iam vero auctoritas, superioritas, dignitas (ἀξιώματα) unius personæ præ altera, voluntatis transmissio seu, ut Basilius loquitur, irradiatio (ἴμφασις) in divinis unice est et concipi potest secundum originem ut principiū præ procedentia a principio, nisi forte spectetur persona incarnata secundum naturam suam assumptam formaliter ut homo est.

Hinc est, quod Pater qui a nulla persona procedit (ἀναγένος, ἀγενήτος), numquam dicitur nec potest dici missus ab alia persona (1). Filius secundum divinitatem spe-

(1) « Solus Pater non legitur missus, quoniam solus non habet auctorem, a quo genitus sit vel a quo procedat. Et ideo non propter naturae diversitatem, quae in Trinitate nulla est, sed propter ipsam auctoritatem solus Pater non dicitur missus. Non enim splendor aut fervor ignem, sed ignis mittit sive splendorem sive fervorem » Aug.

ctatus non nisi a Patre , supposita vero incarnatione formaliter ut homo ad munia redemptoris etiam a Spiritu Sancto mitti dicitur : *Spiritus Domini super me..... evangelizare pauperibus misit me* Luc. IV. 18. « Quis autem Christianus ignorat, quod Pater miserit missusque sit Filius? Non enim genitor ab eo quem genuit, sed genitum a genitore mitti oportebat; verum haec non est inaequalitas substantiae sed ordo naturae (nativitatis), non quod alter prior esset altero, sed quod alter esset ex altero.... Sed si non vultis huic regulae acquiescere, ut ubique legeritis in auctoritate divinorum eloquiorum, quo minor Patre Filius videatur ostendit, aut ex forma servi dictum accipiat in qua vere minor est Patre, vel ideo dictum, quo demonstretur esse alter ex altero; si huic inquam rectissimae regulae non vultis acquiescere, certe tamen verum Dei Filiū nulla ratione dicetis, si non eiusdem substantiae, cuius Pater est, eum esse dicatis » Aug. contr. Maxim. Arian. I. II. c. 14. n. 8.

Itaque quoad significationem relationum personalium eodem fere modo intelligendum est, quando persona a persona dicitur mitti, ac quando Christus Filius Dei ait: « quia Pater maior me est » Io. XIV. 28. Docent videlicet Patres, duplicitate posse accipi hanc appellationem *maioris*, vel ut dicatur Pater maior Filio spectato secundum hu-

cont. serm. Arianor. c. 4. Quod Photius ait cod. 277. p. 1542, a Chrysostomo homili de Spiritu Sancto dici Patrem missum a Filio et Spiritu Sancto, opipido falso est. Homilia illa nec Chrysostomi est, nec ab auctore, quisquis sit, Pater a Filio et Spiritu, sed Filius Christus nempe secundum quod homo est, mitti dicitur a Patre et Spiritu Sancto iuxta Is. XLVIII. 16. « Dixit: fundavi terram et feci coelum; quando facta sunt, illie aderam; et nunc Dominus misit me et Spiritus eius. Qui fecisti coelum et terram, qui dixisti astris: Dominus misit me et Spiritus eius, te (Dominus seu Pater) genuit secundum deitatem, misit (Dominus et Spiritus eius) secundum carnem» οἱ δύοντος κατὰ τὴν θεότητα, ἀποτελεῖ κατὰ τὴν σάρκα. Inter Oper. Chrysostomi T. III. p. 809. 810. Gemina habet Augustinus contra serm. Arianor. c. 19. Diserimus missionis Filii nondum supposita natura humana atque adeo secundum naturam divinam spectati, quae missio a solo Patre est, et inter missionem formaliter ut Christus est homo, praecclare explicat idem Augustinus Trin. I. IV. c. 20. n. 27.

manam naturam, sive non modo Patrem sed etiam Spiritum Sanctum maiorem Filio, imo et ipsum Filium secundum divinam naturam maiorem esse se ipso, quatenus homo est et seipsum exinanivit (Aug. in Io. tract. 79.n.2.); vel ita ut Pater maior dicatur Filius spectato secundum divinam naturam, sive non posse intelligi aliud nisi rationem principii in Patre prae Filio genito (cf. supra p. 173). Iam secundum eandem rationem missio, siquidem referatur ad Christum ut homo est, exprimit auctoritatem proprie dictam, et tribui potest tum Patri tum Spiritui Sancto, imo aliqua significatio minus propria etiam ipsi Filiῳ; si vero referatur ad personam spectatam secundum divinam naturam, necessario indicat εξιστεῖν principii in persona mittente et relationem processionis in persona missa. Quamobrem dum Spiritus Sanctus qui divinae est tantum naturae, aequa a Filio atque a Patre missus exhibetur, non utique seorsum a Patre et seorsum a Filio sed ab utroque quatenus unum sunt, hoc ipso Filius cum Patre praedicatur principium immanentis et aeternae processionis Spiritus Sancti, quia processio personae missae a persona mittente est prima presuppositio et veluti radix missionis.

Ideo Athanasius, ut paulo ante vidimus, coniungit processionem (ἐξιστεῖν) et missionem Spiritus Sancti a Filio. Pariter Cyrillus, « necesse est fateri, inquit, Spiritum essentiae Filiū esse; nam ut ex ipso naturaliter existens et in creaturam ab ipso missus (ἐξ ἀντοῦ κατὰ φυσιν ὑπαρχοῦσας ἐπι τὴν κτισιν παρὰ ἀντὸν πειρουμένον) renovationem operatur » Thesaur. p. 358. Lucentissime hanc connexionem intimam missionis cum processione post Augustinum explicant Patres latini. « Filius est a Patre missus non Pater a Filio, quia Filius est a Patre natus, non Pater a Filio; similiter etiam Spiritus Sanctus a Patre et Filio legitur missus, quia a Patre Filioque procedit. Fulgent. contra Fabian. fragm. 29. « Ecce hic Paracletum quem mittit Pater in nomine Filii, ipsum mittit Filius a Patre. Mittit autem a Patre Spiritum veritatis; mittit ergo a Patre Spiritum suum, ipse enim est veritas. Mittit eum Pater in nomine Filii, quia unus Spiritus est Patris et Filii; mittit

eum Filius a Patre, quia sic procedit a Filio sicut procedit a Patre; idem quoque Spiritus Patris, qui Spiritus est veritatis » Ibid. fragm. 27.

Imo vero exactius loquendo missio ad extra dici debet manifestatio processionis ad intra. Dicerimus hoe unum est, quod missio intelligitur processio aeterna cum connotatione termini et supernaturalis operationis ad extra; processio autem per se hanc connotationem non habet. Potest itaque esse processio aeterna sine missione, sed non potest esse nec concepi missio personae secundum divinam naturam sine aeterna eiusdem processione a mittente. Ita potuit Verbum esse aeternaliter genitum a Patre, quin Pater crearet per Verbum, et quin Verbum mitteret in mundum; sed nulla operatio Patris per Verbum, nec missio Verbi (secundum divinam naturam) concepi potest, quin intelligatur aeterna Verbi processio a Patre; siquidem illae locutiones nihil aliud dicunt quam ipsam aeternam processionem cum connotatione manifestationis ad extra, quae fit in tempore. Eadem valent de processione Spiritus Sancti ut doni et donabilis. « Sicut ergo Pater genuit, Filius genitus est; ita Pater misit, Filius missus est.... Sicut enim natum esse est Filio a Patre esse, ita mitti est Filio cognosci quod ab illo sit. Et sicut Spiritui Sancto donum Dei esse (propriate sua essa donabilem), est a Patre procedere, ita mitti est cognosci quia ab illo procedat. Nec possumus dicere, quod Spiritus Sanctus et a Filio non procedat; neque enim frustra idem Spiritus et Patris et Filii Spiritus dicuntur... Quod ergo ait Dominus: quem ego mittam vobis a Patre, ostendit Spiritum Patris et Filii... Non ideo minorum Filium quia missus est a Patre, nec ideo minorem Spiritum Sanctum quia et Pater eum misit et Filius, sufficienter quantum arbitror demonstratum est. Sive enim propter visibilem creaturam (propter effectum ad extra) sive potius propter principii commendationem, non propter inaequalitatem vel imparitatem vel dissimilitudinem substantiae in Scripturis haec posita intelliguntur; quia etiam si voluisset Deus Pater per subiectam creaturam visibiliter apparere, absurdissime tamen aut a Filio quem genuit, aut

a Spiritu Sancto qui ab illo procedit, missus diceretur » s. Aug. Trin. I. IV. n. 29. 32. « Spiritus Sancti missio ipsa processio est, qua de Patre procedit et Filo. Sic ut igitur Spiritus mitti dicatur quia procedit, ita et Filius non incongru mitti dicatur, quia generatur » s. Gregor. M. in Evangel. Io. hom. XXVI. n. 2. Hanc unitatem processionis et missions, ut in Deo ipso est, declarat Hugo Etherianus ex aeternitate et incomutabilitate Dei. « Licet Apostoli et prophetae in tempore a Christo Spiritum accepissent, Dei tamen Filius non in tempore Spiritum habere coepit, neque idem Spiritus a Filio exire initium sumpsit per tempus aliquod. Sane a diebus aeternitatis, sicut Filius a Patre generatur, ita Spiritus Sanctus ab utroque exit, ab utroque mittitur aeternaliter.... Quantum ad ipsos (Patrem et Filium in se ipsis) spectat, ante omnia saecula mittunt et donant (spirantes mittendum et donandum Spiritum); existentibus autem dono missione dignis incipere dicuntur mittere vel donare (incipit existentia termini ad extra)... Quare forsitan non sit inconveniens, si processio Spiritus Sancti aeternaliter de Patre ac Filio manans, penes suscipientes creaturas missio, usitatus donatio et si quid aliud huiusmodi nuncupetur » Hug. Ether. cont. Graec. l. III. c. 18. Pulcherrime argumentum concludit Bessarion Cardinalis. « Vis ista mittendi quae inest Patri et Filio, secundum quam ambo mittunt Spiritum Sanctum, quemadmodum et nostrae (Graeci) fatentur vel eadem est in Patre et Filio, vel alia et alia. Sed si alia et alia, erit sollicit maior et minor et consequenter missiones erunt diversae, igitur neque una vis et potentia neque una ipsorum erit operatio... Ergo non alia atque alia sed eadem est (virtus mittendi). At vero in Patre virtus mittendi Spiritum simul est cum virtute spirandi ipsum; semper enim Pater spirat Spiritum Sanctum et spirans eum mittit. Ergo et Filius una cum virtute spirandi et producens eum mittit, igitur et Filius est Spiritus Sancti productor » de Process. Sp. S. (inter Opus. aurea p. 237).

Quamvis igitur Photiani obtinerent, locutiones Patrum graecorum, quibus Spiritum Sanctum profundi, scaturire,

prodire, effulgere, apparere (προχειρία, ἀναβλύσειν, προενατι, εὐλαμπεῖν, περηνενατι) ex Filio vel per Filium dicunt, significacione immediata designare missionem et processionem ad extra, nihil tamen proficerent; haec enim processio *ad extra* includit ut fundamentum processionem *ad intra*, seu potius, si theologice loquamur, missio est ipsamet processio ad intra cum adsignificatione efficientiae supernaturalis ad extra (vide Hieronym. Donatum l. IV. c. 4. apud Em. Mai SS. vv. nova Collect. T. VII. P. II. p. 125 sqq.). Eodem fere modo superioris vidimus (p. 184-187), Patres aliquos videntes sermonem habere de generatione Filii in creatione universi, h. e. de manifestatione Filii ab aeterno geniti. Ceterum Patres etiam graeci multis in locis ita loquuntur, ut verba illa necessario intelligenda sint sensu immediato de aeterna immanente processione Spiritus Sancti ita, ut *physice, essentialiter, secundum naturam effulgeat, appareat, scaturiat, procedat a Filio vel per Filium, vel ex essentia Filii (φυσικῶς, οὐσιωδῶς, φυτεῖ, κατά φυσιν, ἐξ τῆς ὑπόντας του θεοῦ) Epiphanius Haereticorum 62. n. 4; Ancor. n. 7; Cyrill. de ador. l. I. p. 9; Thesaur. p. 345. 354. 358; in Io. p. 126; Maxim. q. 63. in Scriptur. Opp. T. I. p. 238. 239.* (citatut etiam a Becco patriarcha inter Opuse. aurea. p. 117). Sed de PP. inferioris dicendi locus erit.

THEISIS XXXIV.

Explicatio dogmatis affirmantis, quod Spiritus a Patre procedit.

« Ex superioribus consequitur, in verbis Christi affirmantibus Io. XV. 26.
» *Spiritus veritatis qui a Patre procedit, non solum non excludi sed collata Scripturarum integra doctrina manifestissime includi Filium ut unum cum Patre principium Spiritus Sancti, quod insuper hoc ipso loco expressius indicatur, dum Praclitum dicitur mittere Filius a Patre.*»

I. Si sola per se consideretur locutio, *qui a Patre procedit, ea affirmans* est et emunitat processionem Spiritus Sancti a Patre, quam utique omnes Catholici credimus et confitemur; non autem est locutio *excludens* processionem etiam a Filio, sed imo eam *includens*.

1^a. Si verba « Spiritus a Patre procedit » abstrahendo a tota reliqua doctrina de oeconomia SS. Trinitatis velut materialiter sola per se spectentur, docent Patrem esse principium Spiritus Sancti, non tamen docent, sub qua formaliter ratione sit principium, utrum spirator sit, quatenus Pater est unum cum Filio, an quatenus a Filio distinguatur. Sic verissime dicitur « Spiritus Patris ; » at Spiritus est Patris, non quatenus Pater distinguuntur a Filio, sed quatenus unum est cum Filio; adeoque relatio expressa his verbis *Spiritus Patris non est propria soli Patri, sed communis Patri et Filio, non autem communis Spiritui Sancto, cui per illam Pater et Filius opponuntur.* Unde non minus vere nec alio sensu dicitur *Spiritus Filii* quam *Spiritus Patris* (th. XXXII). Quemadmodum igitur ex eo, quod dicitur *Spiritus Patris*, inepte inferretur esse Patris solius ita, ut non aequae sit *Spiritus Filii*; eadem ratione absurde arguunt Photiani, Spiritum Sanctum eo quod praedicatur et creditur procedere a Patre, non aequae procedere a Filio. Immo, ut recte animadverterunt s. Thomas (l. q. 36. a. 2. ad 1.), patriarcha Beconus (de Process. Spiritus Sancti c. 12. ed. Allatii p. 331. sqq.; et in dictis Sanctorum inter Opuse. aur. ed. Areudii p. 155) et Bessarion (ep. general. ad Graecos ibid. p. 341), etiamsi scriptum esset, quod nullibi est scriptum, Spiritum Sanctum a solo Patre procedere, neque ita intelligi deberet exclusa processio a Filiῳ. Est enim principium generale saepe a Patribus inculcatum, exceptis relationibus originis sibi invicem oppositis et ideo realiter distinctis, per huiusmodi particulas excludentes non personam divinam unam alteri sed Deum creaturis opponi. « Multa dicuntur inesse soli Patri, tametsi Filius iis omnibus non careat, siquidem scriptum est: solus verax Deus Pater,... et Paulus alieni dicit: immortali, invisibili, soli sapienti Deo... Filius itaque nihilominus erit naturaliter eadem quae Pater, licet aliqua de Patre solo praedicentur; omnia enim quae Patri insunt naturaliter et necessario, ea pariter communicantur Verbo ab illo procedenti » s. Cyrill. Thes. p. 142. (cf. th. III. coroll. 2; et vide principium generale verbis Chrysostomi, quae citavimus p. 267).

2. Si prae oculis habeatur doctrina revelata de unitate et distinctione quae est inter divinas personas , processio personae tertiae sive a prima sive a secunda necessario includit processionem ab utraque. Quidquid enim inest uni personae, id commune intelligitur omnibus personis divinis propter essentialia unitatem et omnimodam simplicitatem, excepta sola formalis ratione relativa, secundum quam una persona est principium alterius: « omnia unum , ubi non obviat relationis oppositio » (supra p. 207). Atqui Pater spiratione non est principium Verbi; seu aliter: Pater sub formalis ratione *generantis* referunt ad Filium ut principium ad procedentem ab ipso, sub formalis autem ratione *spirantis Spiritum Sanctum* seu diligendo producentis amorem non ad Filium sed ad solum Spiritum Sanctum habet relationem principii; hoc ergo ipso Pater ut spirator non a Filio sed a Spiritu Sancto distinguitur. Ergo quando nominatur Pater, a quo procedat Spiritus Sanctus , intelligitur Pater principium Spiritus Sancti non proprietate qua distinguitur a Filio, sed quatenus Pater et Filius unum sunt virtute spiratrice seu dilectione productrice amoris subsistentis; sicut quando Pater dicitur creator, intelligitur creator quatenus virtute creatrice est unum cum Filio et Spiritu Sancto.

II. In verbis ipsis: « quem ego mittam vobis a Patre, spiritum veritatis, qui a Patre procedit », exhibetur Filius ut unum cum Patre, quatenus Pater est principium Spiritus Sancti procedentis ab ipso. Demonstratur id primo ex dictis in thesi superiori, ubi ostendimus, missionem personae divinae unius ab altera esse manifestationem processionis personae missae a mittente, et processionem ad intra esse necessarium fundamentum missionis ad extra. Tum vero verba proposita speciatim expendantur.

1^a. In priori inciso: « ego mittam vobis a Patre », exprimitur missio Spiritus Sancti ad extra, huiusque missionis principium enuntiatur Pater et Filius, Filius in recto, Pater in obliquo: *ego mittam a Patre;* sicut alibi ponitur in recto Pater, in obliquo Filius: « quem mittet Pater in nomine meo » Io. XIV. 26. Item alibi exprimitur solus Pa-

ter, alibi solus Filius mittens: « Pater aliud Paracclitum dabit vobis » ib. XIV. 16; « si abierto , mittam eum ad vos » ib. XVI. 7. In his igitur locis cum Patre intelligitur Filius, cum Filio Pater principium missionis, Pater ut communicans Filio , Filius ut communicatam habens a Patre virtutem et actum missionis. Hinc propositiones: Pater mittit, Filius mittit, Pater mittit in nomine Filii, Filius mittit a Patre, contrahuntur in propositionem complexam: « Deus dedit Spiritum suum Sanctum in nobis » 1. Thess. IV. 8; 2. Cor. I. 22; V. 5; sicut vidimus appellations *Spiritus Patris, Spiritus Filiī* simul comprehendi per alteram *Spiritus Dei*.

Igitur Filius mittit a Patre Spiritum Sanctum una virtute, una missione communis Filio cum Patre , atque ideo Pater et Filius sunt unus principium missionis. Nam vero cur haec sit missio a Patre, definitiva declaratio et necessarium fundamentum datur in secundo inciso: *qui a Patre procedit*. Non ergo esset nec posset esse missio personae divinae a Patre, nisi ea a Patre procederet. Atqui una et eadem est missio Spiritus Sancti a Filio. Ergo etiam fundamentum necessarium, sine quo missio esse non posset, unum est in Filiis mittente sicut in Patre, virtus scilicet et actus quo spirant spiritum mittendum et missum una missione utriusque communis.

Ubi dicitur: « Pater dabit vobis Paracclitum », intelligitur Pater ut simul communicans Filio actum missionis, quod ipsi Photiani sine haeresi Ariana negare non possunt. Haec communicatio missionis explicita exprimitur in primo nostro inciso: « ego mittam a Patre ». Ergo dum in secundo inciso: « qui a Patre procedit », declaratur fundamentum missionis, Pater necessario intelligitur ut communicans Filio idem ipsum fundamentum missionis, quam Filius in primo inciso dicitur habere a Patre, h. e. Spiritus Sanctus procedit a Patre ut communicante Filio sicut missio ita virtutem et actum spirationis. Adeoque Spiritus a Patre procedit formaliter ut ab habente Filium, eoque ipso ut communicante Filio actum spirationis (1). « Non

(1) Non desunt viri eruditii, qui putent aliud subesse modum si-

dixit, quem mittet Pater a me, quemadmodum dixit, quem ego mittam a Patre; videlicet ostendens, quod totius divinitatis, vel si melius dicitur, deitatis principium Pater est. Qui ergo a Patre procedit et Filio, ad eum referatur (ut ad principium primordiale), a quo natus est Filius» Aug. Trinit. IV. n. 29.

2º. Suppositis iis quae in thesi antecedenti diximus de significacione relativa nominis *Spiritus Christi*, *Spiritus Filii*, possumus ostendere, eo modo quo hie connectit *Spiritus Sancti missio a Filio cum processione a Patre*, alibi ordine inverso coniungi *missionem a Patre cum processione a Filio*. « Misit Deus (Pater) *Spiritum Filii sui* in corde vestra» Gal. IV. 6. Evidenter penes Paulum in subiecto *Deus Pater* includitur Filius; una enim est utriusque donatio seu missio activa; pariter in praedicato *Spiritum Filii sui* includitur relatio Spiritus ad Patrem; sicut enim Filii ita Patris est Spiritus. Plenus ergo sensus verborum Apostoli est: *Deus Pater et ideo Filius cum Patre misit Spiritum Filii sui coque ipso Spiritum Patris*. Unde etiam in verbis Christi penes Ioannem priori quidem inciso disserit exprimitur Filius cum Patre unum missionis principium, seu exprimirit missio per *Filium a Patre*; in altero autem inciso explicite enuntiatur relatio Spiritus ad Patrem (*qui a Patre procedit*), et includitur relatio ad Filium; sicut apud Paulum vicissim explicite enuntiatur relatio ad Filium (*misit Spiritum Filii sui*), et includitur relatio ad Patrem (1).

Quoad consignificationem, ut ita loquar, Filii cum Patre conferri potest cum nostro loco aliud dictum Christi licet in re diversa. « Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem significandi, quando dicitur *πάροι του πατρός*; ac quando dicitur *ἐν του πατρός*. Hoc ergo loco, aiunt, processionem *πάροι του πατρός* esse processionem ab eo, quod est in Patre et a patre Patrem; hoc autem est etiam Filius. Res quae dicitur, est utique vera, sed modum demonstrandi ex diversa particula *πάροι* et *ἐν* non puto esse solidum.

(1) Io. XV. 26.

ὃ γένετο ὅμη πάροι του πατρός το πνεύμα της ἀληθίνης ὁ πάροι του πατρός ἐκπορευεται	Gal. IV. 6. ἐξποτιλεῖν ὁ θεός εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν το πνεύμα του αὐτοῦ καθεῖται
---	--

misisti Iesum Christum. » Hic in appellatione *solus Deus verus* non excluditur sed includitur Filius ut solus Deus verus (cf. supra th. III. coroll. 2), nihilominus tamen ad maiorem claritatem adhuc coniungitur in eodem ordine Filius cum Patre (1). Eodem modo etiam in verbis, de quibus agimus: « *Spiritus a Patre procedit*», iam includitur Filius cum Patre ut principium Spiritus, idque adhuc expressius significatur iungendo Filium cum Patre in eadem relatione ad Spiritum Sanctum: « *ego mittam vobis a Patre* ».

Quando itaque dicitur: *revelatio affirmatica*, quod Spiritus procedit a Patre, aequivalent exclusivae, quod a nullo alio procedit; distinctione opus est: *affirmatio* illa est exclusio omnium, qui non sunt unum cum Patre, *concedo*; est alterius divinae personae exclusio a ratione principii Spiritus Sancti, *subdistingo*: est exclusio personae, quae per spirationem procedit h. e. Spiritus Sancti, *concede*; est exclusio personae praecollectae, quae spiratio non distinguatur a Patre, h. e. Filii, *nego*. Hoc nisi ita esset, et si valeret illa obiectio schismaticorum, dicendae essent aliae personae divinae excludi, quoties Pater singillatim appellatur Deus, aut quodvis attributum divinum de eo praedicatur; sique tandem tota haec sapientia schismatica revocatur ad principium Arianum (2).

Cur Filius processionem Spiritus Sancti explicite referat ad Patrem, quamvis ratio principii sit Filio communis cum Patre, causa est eadem, propter quam sua omnia ad

(1) « Solum ac verum Deum nominat Patrem commentariis et falso nuncupatis diis eum opponens ut Deum verum; hic enim est orationis scopus. Opportunissime vero unum et solum cum dicit Patrem, suam quoque gloriam commemorat aiens: et quem misisti Iesum Christum. Nec enim alter quis perfectam Patris notitiam accipiat, nisi simul et coniunctim interveniat cognitio geniti, h. e. Filii. Nam simul ac aliquis cognoverit, quid sit Pater, omnino etiam Filium novit. Unum igitur et verum dicens Patrem ac Deum, non excludit se ipsum; nam cum in illo sit et ex illo secundum naturam, verum etiam ipse est et solus in solo » s. Cyrill. in Io. I. XI. c. 5. T. IV. p. 952.

(2) Omnia recte se habet argumentum Concilii Wormatiensis (anno 868), dum ex aequalitate personarum et communione omnium attributorum deducit processionem Spiritus Sancti ex Patre et Filio, de qua re cl. Hefele Hist. Conc. T. IV. p. 353. dubitare videtur.

Patrem referre solet; ut scilicet Pater intelligatur principium sine principio (*τίταν προαρχή πρωτότοκον*), originalis fons Trinitatis, a quo etiam Filius sicut essentiam cum omnibus perfectionibus ita et vim spiratricem (seu essentiam sub formalis ratione vis spiratricis et dilectionis productentis amorem) habet generatione communicatam. « Si ergo de Patre et de Filio procedit Spiritus Sanctus, cur Filius dixit, de Patre procedit? Cur putas, nisi quemadmodum ad Patrem solet referre, et quod ipsis est? Unde illud est, quod ait: mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit. Si igitur intelligitur hic eius doctrina, quam tamen dixit non suam sed Patris; quanto magis illie intelligendus est et de ipso procedere Spiritus Sanctus, ubi sic ait de Patre procedere, ut non diceret: de me non procedit? *A quo autem habet Filius ut sit Deus, est enim de Deo Deus, ab illo habet utique ut etiam de illo procedat Spiritus Sanctus; ac per hoc Spiritus Sanctus ut etiam de Filio procedat, sicut procedit de Patre, ab ipso habet Patrem.* Aug. in Ioan. tract. 99. n. 8. Rationem ipsam adhuc dissertius explicat alio loco. « Non frustra in hac Trinitate non dicitur Verbum Dei nisi Filius, nec donum Dei nisi Spiritus Sanctus, nec de quo genitum est Verbum et de quo procedit principaliter *Spiritus Sanctus*, nisi Pater. Ideo autem addidi *principaliter*, quia et de Filio Spiritus Sanctus procedere reperitur; sed hoc quoque illi Pater dedit, non iam existenti et nondum habenti; sed quidquid unigenito Verbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo eum genuit, ut etiam de illo donum commune procederet, et Spiritus Sanctus Spiritus esset amborum» Aug. Trin. I. XV. c. 17. n. 29. Vide etiam ibid. c. 26. n. 47; contra Maximin. I. II. c. 5.

CAPUT II.

DE EADEM PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI
DECLARATA IN TRADITIONE.

THESES XXXV.

Demonstratio ex disserta doctrina Patrum.

« Constanſ fides et praedictio antiquitatis christianaſ de proceſſione Spiritu Sancti a Patre et Filio tamquam ab uno principio de- monstratur ex diſſerta doctrina et catholicō intellectu ſuſtinetur. Patrum tum occidentalium tum orientalium. »

Usque ad medium saeculum IV oppugnatio ex parte haereticorum et propterea etiam defensio, industrior expositio, et instantior praedicatio Ecclesiae catholicae circa mysterium SS. Trinitatis ita habebatur, ut fere restricta videatur ad personam Patris et Filii; de persona autem Spiritus Sancti simplex fides secundum doctrinam Scripturae et traditionis apostolicae in Ecclesia obtineret absque directa controversia, et ideo etiam absque subtilioribus explicationibus. Quamvis enim haereticī pugnantes contra Verbum Patris necessaria consequentia omnes etiam blasphemī essent contra Spiritum Patris et Filii, directa tamen et expressa oppugnatio ac defensio versabatur circa Verbum, aeternum Patris Filium; persicatum enim erat tam catholicis doctoribus quam haereticis, fide catholica circa Filii distinctionem personalem, generationem ex substantia Patris et consubstantialitate expugnata (si fieri potuisse), simil subversam esse universim totam doctrinam de SS. Trinitate et speciatim de persona Spiritus Sancti; vicissim vero confirmata fide tradita de Patre et Filio tutam fore fidem in Spiritum Patris et Filii, vel certe ex principiis in priori controversia universalis conſenſione stabilitatis facillime contra haereses defendi posse.

In symbolo a Patribus Nicaenis opposito haeresi Arianae post distinctam expositionem doctrinae de Patre et Filio subnectitur simpliciter professio fidei in Spiritum Sanctum: « προτευομεν... και εις πνευμα το αγιον », absque alia